

ارزیابی وضعیت مطالعات فلسفه سیاسی در ایران بعد از انقلاب و مقایسه آن با کشورهای آلمان و ترکیه

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۰۳/۰۵ تاریخ تأیید: ۱۳۹۹/۱۰/۰۹

مسعود پور فرد*

چکیده

این پژوهش بر آن است با روش تحلیل مقایسه‌ای، ارزیابی وضعیت مطالعات فلسفه سیاسی در ایران بعد از انقلاب و مقایسه آن با کشورهای آلمان و ترکیه را بررسی کند. به طور کلی قبل از انقلاب رشته علوم سیاسی فقط در دو دانشگاه وجود داشت و به دلیل وجود اختناق سیاسی، به مسائل سیاسی و فلسفه سیاسی اهمیت چندانی داده نمی‌شد. بعد از انقلاب اسلامی در بررسی به عمل آمده کشور ایران در گرایش فلسفه و اندیشه سیاسی به لحاظ کمی، دارای دانشگاه‌ها و مراکز پژوهشی متعددی می‌باشد و از نظر کیفی نیز پژوهشگاه و مؤسسه‌های پژوهشی تازه تأسیس در قم، فلسفه سیاسی اسلامی را تقویت کرده‌اند و به‌ویژه در فلسفه سیاسی متعالیه افق‌های پژوهشی-

* دانشیار گروه سیاست پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی. poor607@gmail.com

علمی خوبی گشوده شده است که در مجموع نسبت به قبل از انقلاب اسلامی رشد کمی و کیفی چشمگیری داشته است و در مقایسه با ترکیه به لحاظ کمی و کیفی در ردیف بالاتری قرار دارد و نیز در مقایسه با آلمان به لحاظ کمی در ردیف پایین‌تر و به لحاظ کیفی در آستانه رسیدن به محتوای فلسفه سیاسی بومی خود مانند آلمان هستیم، هرچند تلاش زیادی نیاز هست و به نظر می‌آید چشم‌انداز سال ۱۴۰۴ ایران در فلسفه سیاسی دربرگیرنده مطالعات فلسفه سیاسی اسلام در ایران، دارای بیشترین منابع علمی، پژوهشگر، مراکز پژوهشی، آموزشی و تولید دانش برتر در سطح خاورمیانه باشد.

واژگان کلیدی: فلسفه سیاسی، شاخص‌های فلسفه سیاسی، روش تحلیل مقایسه‌ای.

روش تحقیق

روش مقایسه‌ای نظام‌مند که نوعی روش توصیفی-تحلیلی است که از دهه ۹۰ به بعد روش تلفیقی کمی-کیفی مقایسه‌ای از علوم ارتباطات به حوزه سیاست کشیده شده است، امروزه به عنوان تحلیل مقایسه‌ای (تلفیقی کمی-کیفی) از آن نام می‌برند.

روش مقایسه‌ای نظام‌مند

در این روش سعی شده است فلسفه سیاسی در دو بخش درون‌دانشی و بیرونی در رابطه با فرایند شناسایی و مستندسازی فلسفه سیاسی تست و

آزمایش شود؛ بنابراین در این آزمون نوعی مدارک انتزاعی، تجربی و عملی جمع‌آوری می‌شود تا در تلاش برای مقایسه نظام‌مند و آشکار موضوعات و مسائل سیاسی همچون موضوع فلسفه سیاسی ارائه طریق شود. روش مقایسه‌ای نوعی مدرک عملی و کاربردی در تلاش برای مقایسه نظام‌مند و آشکار پدیده‌های سیاسی است و دلیل عمده برای روش مقایسه‌ای این است که منعکس‌کننده ماهیت اساسی پژوهش در علوم انسانی و نیز برای ایجاد آزمون و درنهایت شکل‌دهی دوباره عناصر و مفاهیم و انگاره‌های مربوط به آنها درباره ارتباط میان موضوعات و مسائل سیاسی است (مارش و استوکر، ۱۳۷۸، ص ۲۸۲). مقایسه به این علت ضروری است که اولاً ایده منسجمی به سبب جدیدبودن بحث وجود ندارد؛ ثانیاً باعث آگاهی بیشتر ما از دیگر ایده‌ها می‌گردد. در روش مقایسه‌ای می‌توان شیوه‌ای برای سازماندهی ایده‌ها تحت عناوین درون‌دانشی و بیرونی پرداخت و هم شیوه‌ای برای تفسیر داده‌ها یافت. داده‌ها و مدارک علمی دانشوران در بحث فرایند شناسایی و مستندسازی فلسفه سیاسی به ما این امکان را می‌دهند انگاره‌هایی را که از ایده‌ها حاصل شده است، بیازماییم. اما این در صورت برخورداری ما از مفاهیمی توانمند در دانش فلسفه سیاسی امکان‌پذیر است؛ در نتیجه این آزمون ممکن است مفاهیمی جدید انتخاب شوند، انگاره‌ها دوباره شکل گیرند (چیکوت، ۱۳۷۸، ص ۴۸) و شاید ایده‌های دانش فلسفه سیاسی از نو طراحی شوند. نکته اصلی در اینجا آن است که روش مقایسه‌ای در این فرایندها نقش مهمی را ایفا می‌کند. البته

روش مقایسه‌ای می‌تواند هم استقرایی و هم قیاسی باشد (رز، ۱۹۹۱م ص ۴۴۹). روش مقایسه‌ای به جمع‌آوری این مفاهیم کمک می‌نماید؛ زیرا می‌توان توانمندی و قابلیت انتقال مفاهیم را با مقایسه آزمود. از همه اینها گذشته مفاهیم دانش فلسفه سیاسی اگر دارای بار و معنای فرهنگی باشد، این توانمندی و قابلیت انتقال را افزایش می‌دهد. در مجموع سه نوع عمده از روش مقایسه‌ای وجود دارد: مطالعات موردی، مطالعات نظام‌مند و مقایسه جهانی و کلان. ما در این تحقیق مطالعات نظام‌مند را پی گرفته‌ایم. این روش ضمن تحلیل تلفیقی (کمی- کیفی) به استفاده از موارد زیادتری می‌پردازد و نسبت به مطالعه موردی تفصیل کمتری دارد؛ اما قابلیت تعمیم نتایج آن وجود دارد و چون در این تحقیق مقایسه دانش فلسفه سیاسی با کل جهان و جهان اسلام نیست، ناچار از نوع سوم نیز پرهیز می‌کنیم. تحلیل‌گر در روش مقایسه‌ای مجبور می‌شود از میان تنوع ایده‌ها و اطلاعات، مجموعه‌ای از اجزای مشترک را که به نظر می‌رسد دارای قدرت توضیحی زیادی هستند، استخراج نماید. یک نمونه مناسب از این سبک کتاب سینی وربا و نورمن نای و ژیاون کیم درباره مشارکت و مساوات سیاسی است (همان، ص ۲۹۰).

نکته مهم در مقایسه نظام‌مند، تعداد محدودی از موارد این مطلب است که آیا مقایسه باید میان نمونه‌هایی صورت گیرد که با یکدیگر شباهت دارند یا میان نمونه‌هایی که با یکدیگر اختلاف دارند (مارش و استوکر، ۱۳۷۸، ص ۲۹۱). برخی اندیشوران مانند کولیر (Collier, ۱۹۹۳, p. ۱۰۵) این دو

استراتژی را با یکدیگر ترکیب کرده‌اند و بهترین شکل را همین وضعیت ترکیبی در نمونه‌های شباهت و اختلاف داشته‌اند. در این تحقیق هفت گروه متفاوت را انتخاب کرده‌ایم: ۱. مقایسه وضعیت مراکز؛ ۲. مقایسه وضعیت نیروی انسانی؛ ۳. مقایسه وضعیت انجمن‌ها؛ ۴. مقایسه وضعیت پایگاه‌های اطلاع‌رسانی؛ ۵. مقایسه وضعیت مجلات؛ ۶. مقایسه وضعیت همایش‌ها؛ ۷. مقایسه وضعیت کتاب‌ها.

۱. روش‌ها و ابزارهای گردآوری اطلاعات

روش این پژوهش از نوع مقایسه‌ای نظام‌مند و برای گردآوری داده‌هاست و در برخی موارد از شیوه‌های ترکیبی مختلف دیگر، هم‌سنخ با روش مقایسه‌ای نظام‌مند مانند ارزشیابی آموزشی متون و تحلیل محتوا استفاده خواهد شد. داده‌ها جمع‌آوری و از طریق مدل‌های «SWOT» (هریسون و کارون، ۱۳۸۲، ص ۱۹۲) و «STEEP-V» (اسلاتر، ۱۳۸۵، ص ۵۶) تجزیه و تحلیل خواهد شد و برای داده‌ها در پرسش از روند تحولات آینده در مؤلفه‌های اجتماعی، فناوری، اقتصادی، محیطی، سیاسی و ارزشی با استفاده از روش مصاحبه، میدانی و کتابخانه‌ای جمع‌آوری می‌شود که این تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از مدل «STEEP-V» انجام می‌شود. تجزیه و تحلیل داده‌ها در این مدل بر چارچوبی است که مزایا و فرصت‌های آتی مورد توجه قرار می‌گیرند و وضعیت آن برای آینده پیش بینی می‌شود. داده‌ها در پرسش از وضعیت مطلوب در تجزیه و تحلیل داده‌ها از طریق

مدل «SWOT» انجام می‌شود. تجزیه و تحلیل داده‌ها در این مدل بر چارچوبی است که قوت‌ها و فرصت‌ها مورد توجه جدی قرار گیرند؛ در عین حال ضعف‌ها و تهدیدها به حداقل برسند.

شاخص‌های کمی و کیفی: شاخص‌های آموزشی شامل شاخص‌های کمی، کیفی و تحلیلی است که مربوط به اعضای هیئت علمی، برنامه‌ها و فضاها، آموزش و درسی، کارشناسان آموزشی، سطوح و مقاطع تحصیلی... می‌باشد. شاخص‌های پژوهشی شامل شاخص‌های کمی، کیفی و تحلیلی در ارتباط با مراکز تحقیقاتی، محققان، انتشارات تحقیقاتی (تألیف و ترجمه کتب و مقالات علمی پژوهشی، رتبه علمی و...)، کنفرانس‌ها، همایش‌ها و... می‌باشد. در مجموع در قالب شاخص‌های انسانی از قبیل تعداد پژوهشگران و دانشجویان، تعداد پژوهشگران و دانشجویان به تفکیک مقطع تحصیلی، تعداد پژوهشگران و دانشجویان به تفکیک مراکز آموزشی و پژوهشی، درصد نیروهای پشتیبانی و...، شاخص‌های ساختاری از قبیل تعداد مراکز آموزشی و پژوهشی، تعداد پایگاه‌های اطلاع‌رسانی فلسفه سیاسی آموزشی و پژوهشی، نسبت مراکز آموزشی و پژوهشی فلسفه سیاسی به کل مراکز و... و شاخص‌های عملکردی از قبیل تعداد کتاب‌ها، نشریات علمی-پژوهشی، مقالات منتشره، پایان‌نامه‌ها و... در این پژوهش مورد توجه قرار خواهد گرفت.

۱-۱-۲- روش اعتبارسنجی و تحلیل داده‌ها

در این پژوهش (ازکیا، ۱۳۸۲، ص ۴۵۰) پس از بررسی شاخص‌های انسانی از قبیل تعداد پژوهشگران و دانشجویان، تعداد پژوهشگران و دانشجویان به تفکیک مقطع تحصیلی، تعداد پژوهشگران و دانشجویان به تفکیک مراکز آموزشی و پژوهشی، درصد نیروهای پشتیبانی و...، شاخص‌های ساختاری از قبیل تعداد مراکز آموزشی و پژوهشی، تعداد پایگاه‌های اطلاع‌رسانی فلسفه سیاسی آموزشی و پژوهشی، نسبت مراکز آموزشی و پژوهشی فلسفه سیاسی به کل مراکز و... و شاخص‌های عملکردی از قبیل تعداد کتاب‌ها، نشریات علمی- پژوهشی مقالات منتشره، همایش‌ها و نشست‌های علمی، پایان‌نامه‌ها و... سپس اعتبارسنجی این داده‌ها در ارتباط با ویژگی‌ها و پیامدهای دانش فلسفه سیاسی بررسی می‌شود. اعتبارسنجی پروژه منوط به ارزیابی کیفیت امور آموزشی و پژوهشی در زمینه فلسفه سیاسی (درونداد، فرایند، برونداد و پیامد) می‌باشد؛ همچنین بهبود کیفیت امور آموزشی و پژوهشی در زمینه فلسفه سیاسی، فراهم‌کردن زمینه پاسخگویی، ارائه اطلاعات شفاف و نشان‌دادن جهت‌گیری امور آموزشی و پژوهشی در بهره‌گیری مناسب از منابع در اختیار به عنوان کارکردهای چهارگانه اعتبارسنجی مورد تست و آزمایش علمی قرار می‌گیرد و در مرحله نهایی پژوهش، ضمن نتیجه‌گیری از مباحث ارائه‌شده، برخی فرصت‌ها و تهدیدهای موجود، مورد سنجش قرار خواهند گرفت.

در این تحقیق ابتدا کلیتی درباره وضعیت شاخص‌های انسانی، ساختاری

و عملکردی مراکز آموزشی و پژوهشی در کشورهای ایران، آلمان و ترکیه ارائه می‌شود و سپس به مقایسه میان آنها پرداخته خواهد شد.

اهداف این تحقیق

- ۱- ایجاد زمینه‌های لازم برای برنامه‌ریزی کلان و جامع در جهت گسترش مطالعات فلسفه سیاسی؛
- ۲- مقایسه وضعیت علمی کشور با منطقه و جهان با توجه به داده‌های آماری و نسبت سنجی با توان و آمار موجود کشورهای مورد مقایسه و ارائه نقاط قوت و ضعف در حوزه فلسفه سیاسی بعد از انقلاب؛
- ۳- تجزیه و تحلیل داده‌های علمی در چهل سال بعد از انقلاب؛

کشورهای هدف و دلایل انتخاب آنها

الف) آلمان: به عنوان یک کشور توسعه‌یافته در نظر گرفته شده است و مهد فلسفه سیاسی غرب (مرادی، در: ۲۳/۱۰/۲۰۱۵-<http://www.phalsafe.com>) تلقی می‌شود. از جمله اندیشمندان سیاسی در آلمان می‌توان به هگل، مارکس، هایدگر، رزا لوکزامبورگ، مارکوزه، هورکهایمر، گادامر و هابرماس اشاره کرد. آلمان دارای دانشگاه‌های مهمی مانند فرایبورگ، ماربورگ، گوتینگن، زوریخ، توبینگن، برلین، کلن و مدرسه عالی سیاست در مونیخ و بن در حوزه فلسفه سیاسی می‌باشد.

ب) ترکیه: کشور دیگر به لحاظ منطقه‌ای ترکیه می‌باشد که بعد از

روی کار آمدن حزب توسعه و عدالت در ترکیه (کشاورز شگری، بهار ۱۳۹۲، ص ۱۲۷-۱۵۹)، اندیشه سیاسی جنبش گلن که ناقد جنبش اخوان المسلمین مصر می‌باشد جایگاه مهمی پیدا کرده است. هرچند اخیراً بین طرفداران گلن و اردوغان اختلاف شدیدی رخ داده است. ترکیه دارای دانشگاه‌های معروفی مانند دانشگاه بین‌المللی آنکارا، بیلکنت، بوغازیچی، آناتولی، اژه، غازی و استانبول در حوزه فلسفه سیاسی می‌باشد. در ترکیه به فلسفه سیاسی غرب بیشتر اهمیت داده می‌شود.

ج) ایران: مباحث مطرح در حیطه فلسفه و اندیشه سیاسی طی دوران پس از مشروطه در ایران فراز و فرودهای مختلفی را طی کرده است. هرچند به دلیل نفوذ اندیشه اسلامی و حضور فقها و علمای مسلمان، چه به صورت سلبی و چه ایجابی، مباحث اندیشه سیاسی بیشتر صبغه فقهی دارد، در مقاطعی هم روشنفکران و دانشگاهیان با طرح مسائل فلسفه سیاسی به پیروی از متون اندیشمندان غربی به‌ویژه در عرصه ترجمه گام‌هایی برداشته‌اند؛ اما متأسفانه جز موارد اندکی نوشته‌های جدی اندیشه‌ای در باب سیاست پدید نیامده و در اکثر موارد مباحث به‌نوعی در چارچوب قواعد مبارزات سیاسی و در واکنش به وقایع مطرح شده است؛ بنابراین اندیشه سیاسی هیچ‌گاه به مرحله فلسفه سیاسی نرسیده است. بیشتر مباحث دارای ماهیت کلامی و به شکل جدلی برای اسقاط مخالف طرح شده و نه به صورت فلسفی و برهانی تا بتوان آن را فلسفه سیاسی نامید. با این حال برای بررسی وضعیت کنونی تفکر سیاسی در ایران ناگزیریم به طور

اجمالی قبل از انقلاب را بررسی کنیم.

در دوره رضاشاه دو رویکرد سلبی و ایجابی در باب اندیشه سیاسی وجود داشت. از منظر سلبی رضاشاه در پی مقابله با اندیشه‌های تکوین‌یافته در بستر مشروطه که اغلب خواستار تغییرات و اصلاحات سیاسی بود، گام بر می‌داشت؛ اما از حیث ایجابی از آنجا که می‌خواست سیاست‌هایش در راه نوسازی ایران (تخسید، تابستان ۱۳۷۷، ص ۹۴-۱۱۴) را با موفقیت به پیش برد، ناگزیر بود از گونه‌ای ایدئولوژی را به مثابه تفکر سیاسی نوین حمایت نماید. او در وجه سلبی با تشیع و اندیشه‌های اسلامی مقابله می‌کرد و از سوی دیگر با ایجاد و حمایت از رویکردهای باستان‌گرایانه و... در راستای تقویت ایدئولوژی پهلویسم اقدام می‌کرد. در این فضا جایی برای اندیشیدن فلسفی و عمیق درباره سیاست و شکل‌گیری فلسفه سیاسی در ایران وجود نداشت. در دوره محمدرضا شاه نیز همین روند با اندک تغییراتی دنبال شد.

قبل از انقلاب رشته علوم سیاسی فقط در دو دانشگاه تهران و ملی (شهید بهشتی کنونی) وجود داشت. به دلیل وجود اختناق سیاسی، مباحث اساسی مطرح نمی‌شد و تنها چند نوشته محدود در حیطه اندیشه سیاسی به رشته تحریر در آمد که آن هم عمدتاً برای دانشجویان علوم سیاسی و به عنوان کتاب درسی مطرح بود. یکی ترجمه فارسی خداوندان اندیشه سیاسی و دیگر مکتب‌های سیاسی اثر بهاء‌الدین پاسارگاد. مرحوم محمود عنایت به عنوان بنیانگذار و از پیشگامان جریان بومی‌گرایی در رشته علوم سیاسی قدم‌هایی در این زمینه برداشت و با تهیه متون آموزشی و تدریس اقداماتی

انجام داد.

پس از انقلاب اسلامی فضاهای جدیدی برای پرداختن به اندیشه سیاسی مهیا شده بود که متأسفانه با شروع جنگ تحمیلی این امکان از میان رفت و تا سال‌های پایانی دهه ۱۳۶۰ و پایان جنگ در این زمینه کار خاصی انجام نگرفت. با این حال در اوایل دهه شصت با تأسیس دانشگاه امام صادق ع و نیز دانشگاه تربیت مدرس، تعداد دانشگاه‌هایی که در زمینه علوم سیاسی به‌ویژه اندیشه سیاسی فعالیت می‌کردند، افزایش یافت؛ همچنین با تشکیل ستاد انقلاب فرهنگی، کمیته برنامه‌ریزی علم سیاست نیز تغییراتی در برنامه و سرفصل دروس رشته علوم سیاسی اعمال کرد (وزارت فرهنگ و آموزش عالی، مصوب جلسه ۲۱۱ مورخه ۱۳۶۹/۱۰/۳۰) که با اندک‌تغییراتی هنوز هم وجود دارد؛ از جمله در زمینه اندیشه سیاسی و دروس «مبانی اندیشه سیاسی در اسلام»، «نظام سیاسی و دولت در اسلام» و «اندیشه‌های سیاسی در اسلام و ایران» به عنوان دروس اصلی و اجباری افزوده شد.

اکنون از عناوین شصت و هفت‌گانه دروس علوم سیاسی در مقطع کارشناسی در حیطه اندیشه سیاسی علاوه بر دروس پیش‌گفته، «اندیشه سیاسی در غرب (الف) و (ب)» و نیز «اندیشه‌های سیاسی در قرن بیستم» به عنوان درس اصلی و اجباری تدریس می‌شود. البته دروس اختیاری در عناوینی مانند «اندیشه‌های سیاسی در شرق باستان» و نیز در اندیشه سیاسی شیعه وجود دارد.

از میان گرایش‌های مختلف رشته علوم سیاسی در مقطع کارشناسی ارشد

و دکتری، گرایش‌های «اندیشه سیاسی در اسلام» و «اندیشه سیاسی» در برخی دانشگاه‌ها و مراکز آموزش و پژوهشی دایر است.

در این تحقیق با طرح ارزیابی فلسفه سیاسی، جمع‌آوری شاخص‌های عمده فلسفه سیاسی در کشور که نموداری از دانشجویان، استادان، محققان، آثار تولیدشده، مجلات و مطبوعات علمی، گسترش و پراکندگی واحدهای آموزشی و پژوهشی است، می‌توان ارزیابی واقع‌بینانه‌ای از این مطالعات فلسفه سیاسی بعد از انقلاب به دست آورد.

- فلسفه سیاسی: کوششی است عقلی برای نشان دادن معرفت به ماهیت امور سیاسی (حکومت، عدالت، آزادی و...) به جای گمان درباره آن موضوعات (اشتراوس، ۱۳۹۳، ص ۳۰). قبل از انقلاب رشته علوم سیاسی فقط در دو دانشگاه تهران و ملی (شهید بهشتی کنونی) وجود داشت. پس از انقلاب اسلامی در اوایل دهه شصت با تأسیس دانشگاه امام صادق^ع و نیز دانشگاه تربیت مدرس، تعداد دانشگاه‌هایی که در زمینه علوم سیاسی به‌ویژه فلسفه سیاسی فعالیت می‌کردند، افزایش یافت و اکنون در مراکز حوزوی (پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی؛ پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی و مؤسسه امام خمینی (ره)) نیز اهتمام به فلسفه سیاسی دارند. در این میان پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی^۱ از دهه نود به بعد در توسعه فلسفه سیاسی سهم بیشتری نسبت به سایر مراکز علمی-پژوهشی داشته است.

۱. پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، گروه فلسفه سیاسی پژوهشکده علوم و اندیشه سیاسی، طرح پژوهشی حکمت سیاسی متعالیه، ۱ اردیبهشت ۱۳۹۶.

به هر حال با گذشت چهل سال از انقلاب این پژوهش بر آن است با بررسی این رشته در ایران و کشورهای آلمان و ترکیه به نتایج علمی کاربردی دست یابد.

* بررسی فلسفه سیاسی در آلمان

مقدمه

مطالب پیش رو درباره فلسفه سیاسی در آلمان است که برای پرهیز از تفصیل، درس‌های فلسفه سیاسی رشته علوم سیاسی در دو دانشگاه و یک مدرسه فعال در آلمان را مورد توجه قرار می‌دهد. نخست به دانشگاه توپینگن می‌پردازد که قدیمی‌ترین گروه فلسفه سیاسی در آلمان است، سپس به دانشگاه برلین که گروه فلسفه سیاسی این دانشگاه در آلمان بزرگترین گروه فلسفه سیاسی است و در نهایت به مدرسه عالی سیاست در مونیخ که از لحاظ سیستم با دیگر دانشگاه‌ها کاملاً متفاوت است؛ هرچند آلمان دارای دانشگاه‌های معروف دیگری مانند فرایبورگ، ماربورگ، گوتینگن، زوریخ و بن نیز می‌باشد که در تأملات عقلی، اجتماعی و سیاسی فعالیت می‌کنند.

پیش از ورود به بحث لازم است به چند نکته مهم در مورد نظام آموزشی آلمان اشاره شود: نکته بسیار مهمی که در مورد آموزش و پژوهش اندیشه سیاسی در دانشگاه‌های آلمان باید مورد توجه قرار گیرد، این است که این کار منحصر به رشته علوم سیاسی نیست؛ به‌خصوص به

این دلیل که اندیشه‌های سیاسی با فلسفه سیاست ارتباط محکمی دارد. ای بسا در رشته فلسفه هم استادان و دانشجویان نیز وارد این گونه موضوعات شوند. تقریباً در همه دانشگاه‌های قابل ذکر آلمان نیز رشته فلسفه وجود دارد؛ یعنی در همه آنها هم استاد می‌تواند در این زمینه درس ارائه کند و هم دانشجو می‌تواند بسته به علاقه شخصی، موضوع رساله خود را بحثی مرتبط با فلسفه سیاسی قرار دهد. البته رشته‌های دیگری چون جامعه‌شناسی و رسانه‌های عمومی (Publizistik) نیز دقیقاً وضعیت فلسفه را دارند و ممکن است در آنها هم استاد و هم دانشجو به میل و ابتکار خود وارد مباحث نظری سیاست شوند.

نکته اخیر یکی از اصول مهم آموزشی در آلمان یعنی آزادی دانشگاهی (آکادمیک) را بیان می‌کند؛ به بیان دیگر چنین نیست که همه دانشجویان همانند نظام مرسوم در کشورهای مثل ایران مجبور باشند درس‌های یکسانی را با استادانی ثابت بگذرانند. همان طور که اشاره کردیم، استاد مجاز است بنا به تخصص و ابتکارش و بنا بر ضرورتی که احساس می‌کند، درسی را طراحی و ارائه کند؛ چون خیلی از درس‌ها نیز متن محور هستند و دست استاد برای ارائه درس‌های متنوع باز است؛ به این ترتیب که استاد ممکن است در یک نیم‌سال، *لویاتان هابز* را درس بدهد و در نیم‌سال بعد، متن دیگر او را و در نیم‌سال دیگری صرف نظر از یک متن خاص، کلیت فلسفه سیاسی او را موضوع درس خود قرار دهد. دانشجو هم از سوی دیگر بنا به علاقه و برنامه خود از میان درس‌ها تعدادی را بر

می‌گزیند؛ منتها باید چهارچوب‌های کلی تعیین‌شده رشته خود را نیز رعایت کند. در مورد آزادی آکادمیک باید در اینجا افزود که دولت و سیاست هیچ دخالتی در برنامه آموزشی ندارند و برنامه‌های آموزشی را خود استادان تعیین می‌کنند.

عامل دیگری که تنوع درسی در رشته علوم سیاسی و اساساً دانشگاه‌های آلمان را تحت تأثیر قرار می‌دهد، نظام فدرالی یا ایالتی این کشور است؛ چراکه نظام و قوانین اداری در ایالات و حتی در دانشگاه‌های مختلف متفاوت‌اند.

آنچه علاوه بر اینها در مورد نظام آموزشی آلمان می‌باید یادآور شد، این است که آلمان تا سال ۲۰۰۵ نظام دانشگاهی خاص خود را داشت. از این تاریخ به بعد، طبق توافق معروف به بولونیا در مورد نظام آموزشی همسان در اتحادیه اروپا، آلمان، اصلاح و تطبیق نظام آموزشی‌اش را در برنامه خود قرار داد. پیش از این بیشتر رشته‌های علوم انسانی اصولاً به صورت کارشناسی پیوسته برنامه‌ریزی شده بود؛ از طرف دیگر دانشجوی ملزم بود در یک رشته اصلی و دو رشته فرعی یا در دو رشته اصلی تحصیل نماید تا آموزش یک‌بعدی نداشته باشد. ترکیب و انتخاب سه یا دو رشته تحصیلی، خود امکان تخصص‌های بسیار متنوعی را فراهم می‌آورد مثلاً دانشجوی می‌توانست فلسفه، علوم سیاسی و اقتصاد را انتخاب نماید یا سیاست، ادیان (با تأکید بر ادیان هندی) و زبان هندی را انتخاب نماید و به طور چندبعدی در فرهنگ و سیاست هند تخصص پیدا کند. الزام به تحصیل چند رشته

هم‌اکنون نیز کم و بیش در آلمانی باقی است؛ منتها نظام دومرحله‌ای کارشناسی و بعد از آن کارشناسی ارشد بسیار رایج شده است، اگرچه روال قدیمی کارشناسی ارشد پیوسته هنوز هم در رشته علوم سیاسی کما فی السابق وجود دارد.

در مورد علوم سیاسی اگر بخواهیم دقیق‌تر بیان کنیم، می‌توان گفت این رشته در بعضی دانشگاه‌های آلمان فقط به صورت رشته فرعی عرضه می‌شود؛ همچنین در همه دانشگاه‌هایی که آن را به صورت رشته اصلی ارائه می‌کنند، بسیاری از دانشجویان می‌توانند آن را به عنوان رشته فرعی تحصیل خود برگزینند. این‌چنین نیست که همه کسانی که به رشته علوم سیاسی برای تحصیل وارد می‌شوند، لزوماً انتخاب اولشان سیاست باشد یا به عالم سیاست وارد شوند، بلکه باید تحصیل علوم سیاسی را در متن ترکیب رشته‌های مختلف و تخصص‌های گوناگونی که از آن به دست می‌آید، مورد توجه قرار دهند.

به هر حال تقریباً در همه دانشگاه‌های آلمان، علوم سیاسی به عنوان رشته اصلی یا فرعی وجود دارد؛ منتها روشن است که در دانشگاه‌های کوچک معمولاً به عنوان رشته فرعی عرضه می‌شود.

در پایان شاید ذکر این نکته نیز بی‌اهمیت نباشد که بعضی از گروه‌های علوم سیاسی بر یکی دو رشته به طور تخصصی متمرکز می‌شوند؛ مثلاً دانشگاه توپینگن علاوه بر موضوعات کانونی‌ای چون نظام‌های حکومتی و نظریه‌های سیاسی، بیشتر بر سیاست بین‌الملل و سیاست مقایسه‌ای متمرکز

است. بیان این نکته از این جهت اهمیت دارد که اندیشه و فلسفه سیاسی هم به همین مناسبت در دانشگاه‌های آلمان متفاوت و متغیر است (seyedmasoudz@yahoo.de). توضیحات بیشتر در مورد نظام آموزشی آلمان در ضمن بحث درباره دانشگاه توبینگن خواهد آمد.

دانشگاه توبینگن

آموزش مبادی نظری سیاست در دانشگاه توبینگن و انتخاب گروه علوم سیاسی دانشگاه توبینگن به این دلیل است که اولاً خود این دانشگاه یکی از معروفترین و قدیمی‌ترین دانشگاه‌های آلمان است؛ ثانیاً این گروه قدیمی‌ترین رشته فلسفه سیاسی در آلمان است. شایان ذکر است تا بعد از جنگ جهانی دوم رشته‌ای به این نام در دانشگاه‌های آلمان وجود نداشته و تحت تأثیر فاتحان آمریکایی و برای مقابله با سنت فکری-سیاسی آلمان به وجود می‌آید. آمریکایی‌ها متناسب با منافع خود این دانشگاه را به وجود می‌آورند. به هر صورت در سال ۱۹۵۲ با اعطای عنوان استادی (پروفسوری) به *تئودور ایشنبورگس* (Theodor Eschenburgs) رشته علوم سیاسی در دانشگاه توبینگن تأسیس می‌شود (<http://www.tuebingen.de>).

۱. وضعیت دانشجویان و همکاران آموزشی

با گروه علوم سیاسی دانشگاه توبینگن مجموعاً ۶۵ نفر به طور مستقیم و غیر مستقیم همکاری می‌کنند. این عده شامل منشی گروه و استادان و نیز

کتابداران کتابخانه گروه نیز می‌باشد. یادآور می‌شود معمولاً همه گروه‌های آموزشی در آلمان دارای کتابخانه تخصصی خاص خود هستند. در دانشگاه توبینگن در حال حاضر مجموعاً ۱۰۰۰ دانشجوی در همه زیر رشته‌های علوم سیاسی مشغول تحصیل‌اند.

۲. تشکیلات علمی، گروه‌های آموزشی و اهداف آنها

از لحاظ اداری گروه درسی علوم سیاسی دانشگاه توبینگن تابع دانشکده علوم اجتماعی و اقتصادی بوده و دارای هشت رشته تحصیلی است. این گروه همان‌طور که در غالب گروه‌های آموزشی در همه دانشگاه‌های آلمان معمول است، دارای گروه‌های کاری یا مؤسسه‌ای (Institut) است که در بسیاری موارد با کرسی استادان مرتبط است. اکنون در این گروه آموزشی شش گروه کاری وجود دارد (<http://www.tuebingen.de>):

۳. برنامه‌های درسی

انواع درس‌هایی که در این گروه و اساساً در غالب رشته‌های علوم انسانی در دانشگاه‌های آلمان ارائه می‌شوند، عبارت‌اند از:
 الف) درس‌گفتار که در آن استاد خطابه ایراد می‌کند و معمولاً دانشجوی فقط شنونده است و فعالیت آموزشی ندارد. از این نوع درس‌ها معمولاً امتحانی گرفته نمی‌شود.
 ب) درس‌های مرحله پایه فعالیت دانشجوی در این درس اهمیت زیادی

دارد که علاوه بر شرکت در مباحثات و مجادلات درسی معمولاً به صورت ارائه یک سخنرانی کوتاه بر سر کلاس و نوشتن یک کار تحقیقی است که دانشجو آن را در آخر نیمسال تحصیلی تحویل می‌دهد. این نوع درس‌ها معمولاً به مفاهیم و مسائل بنیادی آن رشته می‌پردازند.

ج) درس‌های مرحله اصلی که این نوع درس‌ها هم همانند درس‌های پیشین بر فعالیت دانشجویان استوار است؛ منتها موضوعات تخصصی‌تر و برای دانشجویان سال‌های بالاتر هستند.

د) درس‌های پژوهشی-گفت‌وگویی برای پایان‌نامه‌ها که در این درس‌ها که معمولاً به آنها گفت‌وگو (Qolloquium) گفته می‌شود، دانشجویانی که پایان‌نامه می‌نویسند، در مورد کار خود گزارش می‌دهند. در ضمن تعداد پایان‌نامه‌ها در زمینه اندیشه و فلسفه سیاسی در دانشگاه‌های فرایبورگ، برلین، توپینگن، ماربورگ، گوتینگن، زوریخ و بن در حدود ۷۵۰ مورد می‌باشد (<http://www.fu-berlin.de> - seyedmasoudz@yahoo.de).

هـ) درس‌های تقویتی فراتر از رشته با نظر به شغل که این درس‌ها به دانشجویان کمک می‌کند که بهتر از عهده شغل آینده خود برآیند. برای معرفی درس‌های اندیشه سیاست در دانشگاه توپینگن در این بررسی اجمالی به درس‌های ارائه‌شده آن هم فقط در شته کارشناسی ارشد پیوسته علوم سیاسی می‌پردازیم؛ منتها باید یادآوری کرد که مهم‌ترین درس‌های سیاسی همه آنها مشترک بوده، در برنامه درسی هم تصریح می‌شود که دانشجویان کدام یک از رشته‌ها مجاز به شرکت در آن هستند. در درس‌هایی که در

اینجا بدانها اشاره می‌شود، تقریباً همه رشته‌ها مجاز به شرکت در آن هستند؛ بنابراین این درس‌ها حالت عمومی دارند.

در قسمت زیر درس‌هایی که به نحوی با مباحث نظری سیاسی مرتبطند یا به نحوی می‌توانند برای ما جالب باشند- یعنی نه فقط درس‌های فلسفه سیاست- انتخاب شده و توضیحات مختصری را که استاد مربوطه در مورد درس نوشته در اینجا اجمالاً می‌آوریم؛ لکن چون بعضی از این درس‌ها به زبان انگلیسی ارائه می‌شوند و توضیحات مربوطه هم به زبان انگلیس نوشته شده، برای تصور روشن‌تری از شرح درس، عین توضیحات انگلیسی را می‌آوریم:

درس‌گفتار «تحلیل حوزه‌های سیاست: نظریه‌ها و مبانی» (Politikfeldanalysen: Theorien und Ansätze) معمولاً موضوعات خاص حوزه سیاست مورد تحلیل قرار می‌گیرد و دیدگاه‌ها و مسائل مورد مناقشه بحث می‌شود.

درس‌گفتار «نظریه‌های سیاسی» (Politische Theorie) به استادان (Klassiker) تاریخ اندیشه سیاسی واگذار می‌شود و در هر جلسه دو نفر از آنان معرفی می‌شوند. نحوه مشروعیت حاکمیت و مشارکت سیاسی نیز بحث می‌شود.

درس‌گفتار «تحلیل منازعات مسلحانه» (Analyse bewaffneter Konflikte): بعد از توضیح مفاهیم بنیادین به سه مدل واقع‌گرا، لیبرال و انتقادی که با آنها جنگ‌های بین‌المللی رخ داده، توضیح می‌دهند.

درس «نظریه‌های انتقادی دولت» (Kritische Theorien des Staates) (برای مرحله پایه) مفاهیمی از نظریه دولت را تحلیل می‌کند که برای خود چه به‌صراحت و چه به‌طور ضمنی وجه انتقادی قایل‌ند.

درس «نظریه سیاسی: فلسفه علم برای اهل سیاست» (Politische Theorie: Wissenschaftstheorie für Politologinnen) (برای مرحله اصلی) می‌کوشد سؤالات رایج در فلسفه علوم طبیعی- مثل حدود علم بودن این رشته، ملاک علمی بودن آن، قیاس و استقرا در این علم، ابطال‌پذیری نظریه‌های آن و... را به این رشته بسط دهد.

درس «نظریه‌های سیاسی: ماکیاولی» (Politische Theorie: Machiavelli) (برای مرحله اصلی) متن‌محور است و به کتاب شه‌ریار او می‌پردازد و اینکه این اثر و اصلاً فلسفه ماکیاولی تا چه اندازه در علوم سیاسی امروزی می‌توانند مؤثر باشند؛ همچنین موارد زیر به بحث گذاشته می‌شوند: جایگاه این اثر در میان آثار ماکیاولی، ساختار آن، روش‌شناسی ماکیاولی، انسان‌شناسی او، نظریه معامله سیاسی‌اش و سرانجام رابطه اخلاق و سیاست نزد ماکیاولی بررسی می‌شود.

درس «جامعه مدنی در نظام دموکراسی، استبدادی و در حال گذار» (Zivilgesellschaft in Demokratie, Autokratie und Transformationsprozessen) (برای مرحله اصلی) مبانی نظری جامعه مدنی را با توجه به تحقیقات جدید در مورد دموکراسی و خودکامگی و مسائل جانبی آنها بررسی می‌نماید. سؤال این است که آنها چه مبانی متفاوتی دارند؟ چه نقشی

جامعه مدنی در هر یک از این جوامع برعهده می‌گیرد؟ تبعات تبدیل دولت (Government) به حکومت (Governance) در اروپا چیست؟ آیا می‌شود جامعه مدنی را از خارج ایجاد کرد؟ چه ارتباطی میان جامعه مدنی و حرکت های اجتماعی، قیام‌ها و اعتراضات وجود دارد؟ این پرسش‌ها با توجه به کشورهای اروپایی و عربی توسط دانشجویان مورد بررسی قرار می‌گیرند. هدف درس این است که جامعه مدنی هم در سطح نظری و هم در سطح تجربی فهمیده شده و جریان امور هم در اروپا و هم در کشورهای عربی به طور انتقادی بررسی شوند.

«شبکه قدرت فراملی و نهضت های اجتماعی» (Transnationale Machtnetze und soziale Bewegungen) در بحث حکومت (Governance) بارها گفته شده است که عوامل غیر دولتی درگیر فرایند مشاوره‌ها، همکاری‌ها و تصمیم‌گیری‌ها هستند. برای درک نقش ویژه آنها غالباً کوشش‌ها معطوف به مفاهیم تحلیل سیاست (Policy) و شبکه می‌باشند. نیز به مشارکت میان شبکه‌های سیاسی و روابط اجتماعی قدرت و نیز خصایص اجتماعی و کیفیت دموکراتیک اشکال سیاسی مبتنی بر روابط شبکه می‌پردازد.

درس «تحلیل جنگ‌های داخلی» (Analyse von Bürgerkriegen): به بسیاری از منازعات نظامی نه میان کشورها، بلکه در درون یک کشور می‌پردازد.

«تروریسم، اشکال ظهور، علل و استراتژی های مقابله با آن»

(Terrorismus: Erscheinungsformen, Ursachen und Gegenstrategien): بحث

این درس بر سر آن است که چه عواملی باعث می‌شود بعضی‌ها عضو سازمان‌های تروریستی تأسیس شوند؟ چرا کسانی برای ایدئولوژی‌هایی که انتزاعی‌اند خود را منفجر می‌کنند؟ دولت‌ها چه اقداماتی را در مقابل می‌توانند انجام دهند؟ این مباحث به طور انتقادی مورد بررسی قرار می‌گیرد.

درس «جهان سوم و ما: توسعه‌یافتگی و توسعه‌یافتگی اندک» (Die Dritte Welt und Wir: Unterentwicklung und Entwicklung) درباره این موارد بحث می‌کند: سازوکار توسعه‌یافتگی اندک، ساختار اجتماعی و منازعات در سطح ملی و بین‌المللی، فراملی‌شدن اقتصاد و فرهنگ و سیاست، مسائل رشد و محیط زیست، بحران الگوهای رشد و استراتژی‌ها، مقومات یک الگوی جایگزین برای تمدن جهانی.

درس نظریه عدالت (Die Theorie der Gerechtigkeit) بررسی تئوری عدالت نزد اندیشمندان آلمان قدیم و معاصر و نیز بحث عدالت در یونان باستان مورد مطالعه قرار می‌گیرد؛ همچنین طرح‌های پژوهشی فلسفه سیاسی که توسط استادان گروه علوم سیاسی دانشگاه توبینگن اجرا می‌گردد (<http://www.tuebingen.de>).

۴. دانشگاه آزاد برلین

دلیل انتخاب دانشگاه معروف آزاد برلین این است که گروه علوم سیاسی آن بزرگترین گروه سیاسی در دانشگاه‌های آلمان است؛ چراکه سی استاد

صاحب کرسی در آن فعال هستند. البته قرار است این تعداد به نصف تقلیل داده شود. این تشکیلات دانشگاهی در سال ۱۹۵۹ با تبدیل «مدرسه عالی سیاست» که در سال ۱۹۲۰ بنا به علایق جمهوری وایمار تأسیس شده بود و با مدیریت یکی از استادان علم سیاست به نام اتو زور (Otto Suhr) بنیان گذاشته شد. او که هم‌اکنون این گروه را به نامش می‌نامند، در سال ۱۹۴۹ مدرسه عالی سیاست را بازگشود و جزو سازمان دانشگاه آزاد برلین درآورد. مؤسسه علوم سیاسی اتو زور در حال حاضر جزو دانشکده علوم اجتماعی و سیاسی در دانشگاه آزاد برلین است. در این مؤسسه یک بار پس از وحدت دو آلمان و بار دیگر پس از تصمیماتی در بولونیا در مورد برنامه واحد آموزشی در سطح اروپا، اصلاحات آموزشی انجام شده است (<http://www.fu-berlin.de> - seyedmasoudz@yahoo.de).

الف) وضعیت دانشجویان و همکاران آموزشی

آمار تعداد دانشجویان زیر رشته‌های مختلف و در سطوح مختلف علوم سیاسی دانشگاه آزاد برلین در حدود ۳۰۰۰ می‌باشد. تعداد استادان صاحب کرسی شاغل در گروه سیاسی علوم دانشگاه آزاد برلین همان طوری که در مقدمه گفته شد، سی نفر است. متأسفانه تعداد سایر همکاران علمی این گروه حتی به صورت تقریبی مشخص نگردیده است. تشکیلات علمی، گروه‌های آموزشی و اهداف آنها در گروه علوم سیاسی دانشگاه برلین تعداد ۲۱ کارگروه و مؤسسه وجود دارد (<http://www.fu-berlin.de>):

الف) برنامه‌های درسی

کارگروه‌های آموزشی معمولاً بر محور کرسی درسی یک استاد تشکیل می‌شوند و یک استادیار و چند همکار علمی که معمولاً از دانشجویان سال بالا و دکترا هستند، با او همکاری می‌کنند. این همکاران معمولاً یا از دانشجویانی هستند که مشغول به نوشتن رساله‌های کارشناسی ارشد و دکترای خود هستند یا کسانی که در طرح‌های تحقیقاتی همکاری می‌کنند و یا اصلاً به عنوان دستیار استاد استخدام شده‌اند. این کارگروه‌ها اصولاً شخص محور هستند (<http://www.fu-berlin.de>).

نیز درس‌گفتار «نظریه‌های سیاسی مدرن» یک دید کلی درباره نظریه‌های سیاسی معاصر می‌دهد. درس‌گفتار «حقوق بشر و حقوق حیوان»: حقوق بشر معیار اصلی اخلاق سیاسی است. این درس‌گفتار می‌پردازد به مفاهیم و قواعد اصلی در اندیشه حقوق بشر؛ همچنین درباره مواردی از حقوق بشر می‌پرسد که متضمن حقوق حیوانات‌اند.

«نظریه‌های دموکراسی»: درسی است برای دانشجویان مرحله پایه که در آن هم با وجوه مختلف مفهوم دموکراسی آشنا می‌شوند و هم با جنبه‌های دستوری و قاعده‌گذارانه (Normne) آن به بحث گذاشته می‌شوند. روش درس نیز هم هرمنوتیک (فهم و کار با متون) و هم نظریه برهان (Umentationstheorie) خواهد بود.

«نظریه‌های عدالت»: (Theorien der Gerechtigkeit) این درس برای دانشجویان پایه است. آنان با مهم‌ترین متون از فلسفه سیاسی و با اصلی‌ترین

پرسش‌های تفکر عدالت سیاسی آشنا می‌شوند.

«فلسفه سیاسی حقوق بشر» موضوع این درس که دومین بخش یک طرح تحقیقاتی است، مناقشات معاصر و حقوق بشر است. درس‌گفتار «تاریخ اندیشه سیاسی» دیدی کلی از تاریخ فکر سیاسی به دست می‌دهد. گستره کار از دوره یونان و از طریق سنت یهودی-مسیحی گرفته تا طرح‌های بزرگ رنسانس برای نظم و انتظام، نهضت اصلاح دینی و مخالفان آن و نیز روشنگری را در بر می‌گیرد.

درس‌گفتار «عقل به عنوان مبنای تفکر سیاسی» می‌پردازد به مفاهیم مختلف عقل و اهمیت آن برای اندیشه سیاسی. در جریان روشنگری، عقل به عنوان یک معنایی فلسفی دچار تحولات بسیاری گردید. عقل را از سوی به عنوان قوه اصلی در وجود بشر بر تخت شاهی نشانند و از سوی دیگر به عنوان امری که در مناقشه شکل می‌گیرد، تلقی کرده، به عنوان نشانه از خودبیگانگی مورد انتقاد قرار دادند.

نیز درس‌گفتار «اقتصاد در تاریخ آرای سیاسی»: سیاست به عنوان سازمان‌دادن رفتار جمعی برای برپاکردن اهداف مهم جمعی و اقتصاد، چه به عنوان اقتصاد جاری (Haushalten) فهمیده شود و چه به عنوان اقتصاد پول (Geldwirtschaft) به هر حال آن دو به طور اجتناب‌ناپذیر لازم و ملزوم هم هستند.

درس «نظریه‌های دموکراسی»: با نام دموکراسی جنگ‌ها برپا شده است. از طرف دیگر امروزه از پایان دموکراسی و از نظام پس از

دموکراسی (postdemokratischen Weltordnung) هم سخن می‌رود.

برنامه‌های غیر درسی

مؤسسه علوم سیاسی اتو زور فعالیت‌های نسبتاً گسترده جنبی دارد که عمدتاً به صورت سخنرانی می‌باشند که از جمله در مورد حفظ محیط زیست و تداوم آن است؛ همچنین به ابتکار دانشجویان برنامه‌ای ماهانه در مورد محیط زیست تحت عنوان «Berlin Sustainability Talk (BST)» برگزار می‌شود.

یکی دیگر از فعالیت‌های جالب گروه علوم سیاسی دانشگاه آزاد برلین ارتباط‌ها یا گفت‌وگوهای علمی با سایر دانشگاه‌ها و دست‌اندرکاران سیاست است؛ مثلاً در پروژه‌های دوساله به نام «گفت‌وگو درباره محیط زیست شهری در حوزه اقیانوس اطلس» (Transatlantic Urban Climate Dialogue) درباره سیاست محیط زیستی برخی شهرهای حوزه اقیانوس اطلس چهار کارگاه علمی تشکیل شده است: در ۲۰۱۱ در منطقه رور در آلمان، در ماه می ۲۰۱۲ در ویرجینای شمالی در آمریکا، در نوامبر ۲۰۱۳ در اشتوتگارت آلمان و در بهار ۲۰۱۳ در اونتاریو در کانادا. موضوع اصلی این کارگاه‌ها سیاست و برنامه‌ریزی انرژی در شهر است که علاوه بر شخصیت‌های دانشگاهی، مسئولان شرکت‌های دست‌اندرکار و مسئولان سیاسی هم در آن شرکت می‌کنند.

یکی از حوزه‌های مفصل و مهم همه دانشگاه‌ها و همه رشته‌ها از جمله مؤسسه علوم سیاسی اتو زور طرح‌های پژوهشی است که برای پرهیز از

تفصیل از ذکر آنها خودداری می‌شود (<http://www.fu-berlin.de>).

۵. مدرسه عالی سیاست مونیخ

دلیل انتخاب «مدرسه عالی سیاست مونیخ» تفاوتی است که با عرف معمول دانشگاهی دارد. این مدرسه به طور خلاصه بر آن بود با فاصله‌گرفتن از نظام متداول دانشگاهی و محور قرار ندادن مدرک تحصیلی، نظام آموزشی عمل‌گرا به وجود آورد تا در عین حال فرهنگ عمومی را ارتقا بخشد. گذشته از این هدف اصلی، تأسیس مدرسه عالی سیاست مونیخ، ایجاد محلی است برای برخورد نظریه‌های سیاسی با عمل سیاسی، به همین دلیل استادان و متخصصانی از مجلس محلی، از اقتصاد، از بخش مدیریت و سایر حوزه‌ها در اداره و ارائه برنامه‌های درسی این مرکز همکاری می‌کنند (<http://www.hfpm.de>).

بنا بر همین اهداف برای ثبت نام در مدرسه عالی سیاست مونیخ، لزوماً نیازی به داشتن دیپلم نیست و نیز رشته خاصی پیش‌شرط تحصیل در اینجا نیست. این افراد می‌توانند با شرکت در یک امتحان ورودی به این مدرسه وارد شوند و مرحله مقدماتی تحصیل را به اتمام برسانند. سپس می‌توانند با شرکت در یک امتحان دیگر مابقی مراحل تحصیلی را ادامه دهند. در هر صورت قبول شدن در امتحان پایانی مدرسه الزامی است. از طرف دیگر باید یادآور شد که برنامه‌های درسی این مدرسه عالی نیز عصر و شب از ساعت ۱۵.۴۵ تا ۲۰.۴۵ ارائه می‌شود.

طرح تأسیس این مدرسه عالی پس از جنگ دوم جهانی در سال ۱۹۴۸ بنا بر تشویق و تصمیم دولت نظامی آمریکایی‌ها در آلمان شکل گرفت که هدف آن آموزش و تربیت دموکراسی به آلمانی‌ها بود. به هر حال بر اساس الگوی جاافتاده در دانشگاه‌های آمریکا یعنی «political science» در سال ۱۹۵۰ به عنوان مؤسسه مستقل، اما وابسته به دانشگاه لودویگ ماکسیمیلیان مونیخ تأسیس شده است. عمده بودجه مدرسه عالی سیاست مونیخ را مجلس محلی ایالت بایرن تأمین می‌کند.

الف) وضعیت دانشجویان و همکاران آموزشی

اگرچه این مدرسه اخیراً در سطح دکترا هم دانشجو می‌پذیرد و اولین دانشجوی دکتری آن فارغ‌التحصیل شده است، تمرکز اصلی آن بر سطح کارشناسی است. طبق برنامه مدرسه این مرحله تحصیلی قاعداً می‌باید ۹ نیم‌سال تحصیلی طول بکشد. مدرک کارشناسی این مدرسه عالی در سراسر عالم به رسمیت شناخته می‌شود و بر اساس آن می‌توان در مقطع دکترا به ادامه تحصیل پرداخت. به هر حال این مدرسه عالی تعداد زیادی فارغ‌التحصیل صاحب‌نام در سیاست و مطبوعات دارد که فهرست نام و مشاغل برجسته آنها در سایت مدرسه آمده است؛ همچنین قابل ذکر است که دانشجویان خارجی می‌توانند در اینجا تحصیل کنند. استادان مدرسه عالی سیاست مونیخ اغلب از استادان اقتصاد و سیاست هستند. تعداد همکاران این مؤسسه مجموعاً ۱۵۰ نفر است (<http://www.hfpm.de>).

تشکیلات علمی، گروه‌های آموزشی و اهداف آنها: در این مدرسه عالی چهار گروه درسی وجود دارد که دانشجویان ملزم‌اند دست کم یک درس پایه هر یک از آنها را گذرانده باشند. این گروه‌ها عبارت‌اند از: ۱. اندیشه سیاسی؛ ۲. حقوق و دولت؛ ۳. اقتصاد و جامعه؛ ۴. سیاست بین‌الملل و تاریخ جدید.

گروه «اندیشه سیاسی» مبادی عمل سیاسی و مفاهیم و معانی بنیادین سیاست مثل آزادی، عدالت، قدرت و زور همچنین روابط جامعه، جمع و دولت را بررسی می‌کند و درباره پیدایش، نحوه عمل و تبعات جریان‌های فکری چون لیبرالیسم، محافظه‌کاری، مارکسیسم، سوسیالیسم، آنارشیزم و مطلق‌گرایی پژوهش می‌کند.

موضوع کار گروه حقوق و دولت، آموزش نظام‌های سیاسی و در عین حال تحلیل تجربی جریان نهادها، ساختارها و فرایندهای سیاسی است. محور این تحقیقات هم نظام سیاسی جمهوری فدرال آلمان است که با نظر بر قانون اساسی آلمان بنا و نحوه کار دولت مدرن نشان داده می‌شود. موضوع کار گروه اقتصاد و جامعه اصلی‌ترین سؤالات نظری اقتصاد ملی و نیز اصلی‌ترین سؤالات عملی سیاست اقتصادی می‌باشد. محور کار گروه سیاست بین‌الملل و تاریخ جدید عبارت است از روابط خارجی نظام سیاسی و بازی توأمان سیاست خارجی چندین دولت در موضوع سیاست خارجی اهمیت بسزایی دارند (seyedmasoudz@yahoo.de):

یکی از تشکیلات وابسته به این مدرسه علاوه بر گروه‌های آموزشی‌اش

که مایه مباحث آن نیز هست، کتابخانه تخصصی مدرسه است که ۴۵۰۰۰ جلد کتاب دارد و ۱۴۵ مجله ادواری تخصصی را در آن می‌توان یافت. دانشجویان در عین حال از طریق ارتباط با دانشگاه‌ها و کتابخانه‌های منطقه به میلیون‌ها کتاب و نشریه دسترسی دارند. مدرسه عالی سیاست مونیخ، مجله قدیمی و معروف سیاست را که از سال ۱۹۰۷ منتشر می‌شده و در دوره هیتلر متوقف گردیده بود، مجدداً با نگاه جدید انتشار داده است.

ب) برنامه‌های درسی

این مدرسه برای دانشجویان و نیز علاقه‌مندان خود برنامه‌های بسیار متنوع درسی و غیر درسی ارائه می‌کند. این دروس شامل مباحث زیر است: تاریخ اندیشه سیاسی (۱): یونان و قرون وسطی؛ نظریه سیاسی؛ نظریه‌های کلاسیک سیاسی؛ مفاهیم اصلی سیاست؛ اقتصاد سیاسی و اخلاقی؛ آرمان‌شهرهای سیاسی از قرن ۱۶ تا ۱۹؛ کانت و هگل؛ فلسفه سیاسی در پایان روشنگری؛ ایدئولوژی‌های قرن بیستم: سوسیالیسم، کمونیسم، فاشیسم و ناسیونال سوسیالیسم؛ درآمدی بر نظریه‌های سیاسی؛ تاریخ آرای سیاسی (۲): دوره جدید و معاصر؛ نظریه‌های سیاسی معاصر؛ سهم انسان‌شناسی در نظریه سیاسی؛ اقتصاد سیاسی؛ امر سیاسی و سیاست؛ نظریه عدالت؛ نظریه‌های سیاسی دوره جدید: از هابز تا راولز.

گفتنی است این مدرسه علاوه بر برنامه درسی خاص خود، برنامه‌های درسی مشترکی با سایر مؤسسات و نهادها دارد که بعضاً در مکان همان

مؤسسات یا در محل سومی برگزار می‌شوند: درس عمومی «گفت‌وگو در بحران» (Krisen kommunikation) که به صورت کارگاه برگزار می‌شود؛ درس «عدالت اجتماعی چیست؟» که کار مشترک مدرسه عالی سیاست و مؤسسه هانس زیدل است؛ نیز مسئله عدالت اجتماعی را در ابعاد مختلف آن در دوره معاصر مورد تحقیق قرار می‌دهد. البته مفهوم محوری این مباحث مسئله عدالت توزیعی (Verteilungsgerechtigkeit) می‌باشد. در این درس علاوه بر اندیشه سیاسی جان راولز پاسخ می‌شانیل والتسیر (Michael Walzers) به او و مسئله عدالت اجتماعی در آلمان، به‌خصوص با توجه به جنبه‌های اقتصادی مورد توجه قرار می‌گیرد (<http://www.hfpm.de>).

ج) برنامه‌های غیر درسی

چنان‌که گفته شد، گاه در مدرسه عالی سیاست مونیخ برنامه‌های علمی-آموزشی-سیاسی خاصی برگزار می‌شود؛ از جمله قرارداد تجارت آزاد و نیز مسائل جدید سیاست امنیتی میان اتحادیه اروپا به بحث گذاشته می‌شود. مدرسه عالی سیاست مونیخ همچنین سمینار بررسی قدرت برگزار می‌کند که بین‌رشته‌ای است. برای سمینار بین ده تا دوازده سخنرانی در نظر گرفته می‌شود که سخنرانان هم اغلب از دانشگاه‌های مختلف آلمان هستند. نیز سمینار دیگری با عنوان «احزاب بایرن در پرتو انتخابات ایالتی «با همکاری» مرکز ایالتی بایرن برای امور آموزشی سیاست برگزار می‌کند که درباره انتخابات در آلمان است (<http://www.hfpm.de>).

تعداد دانشجویان کارشناسی ارشد و دکترا به طور تقریبی هزار نفر و از این میان در حدود دویست نفر به امور پژوهشی و تحقیقی در آلمان مشغول‌اند؛ همچنین تعداد استادان فعال در رشته اندیشه و فلسفه سیاسی در حدود هشتاد نفر است که بیشتر آنان از دانشگاه‌های توبینگن، برلین، مدرسه عالی سیاست، فرایبورگ، ماربورگ، گوتینگن، زوریخ و بن می‌باشند (seyedmasoudz@yahoo.de).

ترکیه و مطالعات فلسفه سیاسی

مقدمه

قبل از پرداختن به شرایط دقیق و نحوه ثبت نام و ورود به مؤسسات آموزش عالی ترکیه لازم است درباره کلیات موضوع توضیحی هرچند مختصر ارائه کنیم. دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی ترکیه در هر سال تحصیلی موظف به پذیرش سهمیه‌ای بالغ بر ۴۵۰۰ دانشجوی خارجی (غیر ترک) می‌باشند، در این راستا سازمان «ÖSYM» (مرکز انتخاب و جایگزینی دانشجویان) ترکیه متولی برگزاری آزمونی به نام «YÖS» (آزمون دانشجویان خارجی) گردیده که هم‌ساله در ماه آپریل در کشور ترکیه برگزار می‌گردد. با توجه به سطح معلومات دبیرستانی و هوش سرشار دانش‌آموزان ایرانی در مقایسه با داوطلبان سایر کشورهای منطقه و همچنین اعتبار علمی بسیار بالای دانشگاه‌های ترکیه، هزینه‌های تحصیلی و

هزینه‌های زندگی بسیار پایین این کشور، برگزاری آزمون به زبان انگلیسی، سهل‌الوصول بودن تردد به کشور ترکیه و عوامل بسیاری از این قبیل فرصت استثنایی برای داوطلبان ایرانی مهیا شده است تا با شانس قبولی بسیار بالا امکان ادامه تحصیل در دانشگاه‌های معتبر کشور ترکیه و چه بسا دانشگاه‌های آمریکا نصیبشان گردد (<http://fa.wikipedia.org/w/index.php?title=mhadimadani@yahoo.com>).

۱. وضعیت مطالعات فلسفه سیاسی در ترکیه

در ترکیه فلسفه سیاسی به عنوان یک رشته مستقل و مجزا وجود ندارد. فلسفه سیاسی فقط به عنوان درس اجباری و اختیاری در رشته‌های فلسفه، حقوق و علوم سیاسی تدریس می‌شود. در درس فلسفه سیاسی، استادان معمولاً کتاب اندیشمندان بزرگ فلسفه سیاسی نوشته ویلیام ابینشاین (William Ebensntein) را به عنوان کتاب درسی انتخاب می‌کنند و در کنار این، کتاب‌های اندیشمندان بزرگ سیاست نوشته «PhillippeCourcuff» و کتاب تئوری سیاست مدرن نوشته «Norman Barry» را به عنوان منابع پیشنهادی به دانشجویان ارائه می‌دهند. در حدود چهار انجمن علمی در حوزه اندیشه سیاسی فعالیت می‌کنند ([www.siyasiilimler.org.t -Turkish Political Science Association](http://www.siyasiilimler.org.t-Turkish Political Science Association)).

۲. معرفی دو دانشگاه برتر ترکیه

الف) دانشگاه بیلکنت

این دانشگاه (Bilkent Üniversitesi) ([http://www.boun.edu.tr/en-](http://www.boun.edu.tr/en-US/Index)) یکی از دانشگاه‌های غیرانتفاعی ترکیه واقع در شهر آنکارا است. بیلکنت مخفف «bilim kenti» به معنای شهر دانش است. این دانشگاه در رتبه‌بندی سال ۲۰۱۱-۲۰۱۲ بهترین دانشگاه‌های دنیا که توسط مؤسسه تایمز انجام شد، رتبه ۲۰۴ جهان را به دست آورده است. این دانشگاه بر اساس همین رتبه‌بندی بهترین دانشگاه خاورمیانه است. این دانشگاه به عنوان اولین دانشگاه خصوصی ترکیه در سال ۱۹۸۴ تأسیس شد. زبان آموزشی دانشگاه انگلیسی است. دارای ۷ دانشکده، ۲ مدرسه عالی، ۳ مدرسه فنی و یک مرکز آموزش فنون موسیقی است. این دانشگاه بیش از ۱۱ هزار دانشجو و یک هزار هیئت علمی دارد.

۱) فعالیت‌های فرهنگی

فعالیت اجتماعی و فرهنگی دانشجویان از طرف شورای دانشجویان به مرحله اجرا گذاشته می‌شود. تمامی دانشجویان دانشگاه می‌توانند به عضویت شورای مذکور درآیند. کلوپ‌های دانشجویی دانشگاه در زمینه‌های مختلف فعالیت می‌کنند.

۲) رشته‌های موجود در دانشگاه

به غیر از رشته‌های دانشکده علوم و مهندسی، رشته‌های علوم انسانی در دانشکده اقتصاد، اداری و علوم اجتماعی که شامل رشته اقتصاد، علوم سیاست و مدیریت عمومی، روابط بین‌الملل دارا می‌باشد.

۳) گروه علوم سیاسی

دپارتمان سیاسی این دانشکده در همان آغاز شروع به کار دانشگاه بلیکنت تأسیس گردید. این بخش تا به امروز در حال گسترش بوده و در حال حاضر ۲۰ نفر شامل استادان و مدرسان ترک و بین‌المللی در آن فعال می‌باشند. دانشکده دارای نشریات و بخش پژوهش بسیار قوی است. بسیاری از دانشجویان این دانشگاه برای تحصیلات تکمیلی و اخذ دکترا در دانشگاه‌های آمریکا، اروپا و کانادا مشغول به تحصیل شده و دیگر فارغ‌التحصیلان نیز برخی به شرکت‌های پیشرفته در بخش خصوصی و برخی دیگر به سمت‌های دیپلماتیک در وزارت امور خارجه ترکیه دست یافته‌اند.

در حال حاضر گروه علوم سیاسی و مدیریت عمومی طرحی را برای تجهیز بهتر آن دسته از دانشجویانی که به دنبال حرفه‌ای در خدمات عمومی هستند، آغاز نموده، بدون آنکه کاهشی در دوره‌هایی که در حال حاضر ارائه می‌گردند، انجام گیرد. نام و تغییرات برنامه درسی همراه اثرات آن در برنامه سال تحصیلی ۲۰۱۳-۲۰۱۴ گنجانده شده است. طرح مذکور

منجر به حذف «MA» شده است. طبق این برنامه دانشجویان دوره کارشناسی می‌توانند به طور مستقیم به مطالعات دکتری منتقل شوند و بی‌نیاز از گذراندن دوره فوق لیسانس خواهند بود. الزامات دکتری، مطالعات جامع و تهیه و ارائه طرح دکتری قبل از آغاز تحقیق و نگارش پایان‌نامه است. گروه علوم سیاسی به دنبال جذب دانشجویان خارجی در هر دو سطح کارشناسی و کارشناسی ارشد می‌باشد. مطالعات سیاسی در دانشگاه بلیکننت در موضوعات ذیل انجام می‌شود (<http://www.boun.edu.tr/en-US/Index>): فلسفه سیاسی؛ تاریخ اندیشه سیاسی؛ نظریه اجتماعی؛ مطالعات فرهنگی؛ سیاست تطبیقی و جامعه‌شناسی.

در بلیکننت هدف از این مطالعات مروری بر واقعیت‌های سیاسی است و یافتن راه‌هایی که در سایه آنها زندگی صحیح ممکن شود و همچنین راهی برای نفوذ به دنیای دیگران. سیاست نه تنها مسائلی چون جنگ و همکاری انسان‌ها در تمام سطوح را در بر می‌گیرد، بلکه با ساختارهایی که انسان‌ها را با یکدیگر در ارتباط قرار می‌دهد (چه در تضاد و چه در همکاری) مانند ساختار دولت، جامعه، خانواده و شیوه‌های که ما را نگران این ساختارها می‌نماید، مرتبط می‌دارد.

گروه علوم سیاسی و مدیریت عمومی در دانشگاه بلیکننت در مطالعات علمی از حکومت، جامعه و سیاست در ترکیه پیشگام بوده است. تأکید ویژه این دانشگاه بر ترکیه است؛ اما این مطالعات در چشم‌انداز تطبیقی و جهانی نیز انجام می‌شود. این دانشکده دارای سیاستی باز به رویکردهای

روش‌شناختی متنوع و تحقیقات میان‌رشته‌ای است.

ب) دانشگاه آنکارا

دانشگاه آنکارا (Ankara Üniversitesi) (<http://en.ankara.edu.tr>) یک دانشگاه دولتی و اولین مؤسسه آموزش عالی تأسیس‌شده در جمهوری ترکیه و در شهر آنکارا می‌باشد. این دانشگاه دارای حدود ۴۰ رشته حرفه‌ای، ۱۱۴ رشته در مقطع کارشناسی و ۱۱۰ رشته در مقاطع کارشناسی ارشد و در مجموع حدود ۲۶۴ رشته می‌باشد. دانشگاه آنکارا توسط آتاتورک تأسیس شد. اولین بخش این دانشگاه، دانشکده حقوق بود که در سال ۱۹۲۵ برای آموزش قضایی تأسیس شد. مؤسسه فناوری کشاورزی در سال ۱۹۳۳، دانشکده زبان، تاریخ و جغرافیا در سال ۱۹۳۵ و مدرسه در حال حاضر موجود علوم در سال ۱۹۴۳ تأسیس گردید. پس از آن دانشکده پزشکی در ۱۹۴۵، دانشکده الهیات در سال ۱۹۴۹، دانشکده علوم سیاسی در سال ۱۹۵۰، پس از آن دانشکده داروسازی در سال ۱۹۶۰ و در سال ۱۹۶۳ دانشکده دندانپزشکی که بعداً به یک دانشکده در سال ۱۹۷۷ تبدیل شد، دانشکده علوم تربیتی در سال ۱۹۶۵، دانشکده ارتباطات در سال ۱۹۶۵ و دانشکده جنگلداری و دانشکده آموزش بهداشت در سال ۱۹۹۶ افتتاح شد. بر این اساس در حال حاضر این دانشگاه دارای ۱۴ دانشکده می‌باشد (<http://en.ankara.edu.tr>).

۱۷۴

سال هجدهم / شماره ۸۱-۸۲ / زمستان ۱۳۹۵ و بهار ۱۳۹۶

۱) دانشکده علوم سیاسی دانشگاه آنکارا

دانشکده علوم سیاسی یا «Mülkiye» یکی از نهادهای تأسیس‌شده در دانشگاه آنکاراست که به ارائه آموزش عالی در رشته‌های علوم سیاسی، مالیه عمومی، اقتصاد، مدیریت عمومی، اقتصاد کار، مدیریت کسب و کار و روابط بین‌الملل مشغول می‌باشد. استقرار و توسعه دانشکده ثمره نزدیک به یک قرن تلاش برای نوسازی مستمر کشور ترکیه است که از سوی ترکیه و غربی‌ها ادامه دارد. دانشکده علوم سیاسی دانشگاه آنکارا در ابتدا به عنوان یک کالج در سال ۱۸۵۹ در استانبول تأسیس شد و مجموعه‌ای از تغییرات را از زمان استقرار تاکنون پشت سر گذاشته است. در ابتدا آن را «Mekteb-I» یا «Mülkiye Şahane» تحت وزارت امور داخلی نامیدند و در سال ۱۹۱۸ نام «Mekteb Mülkiye» تحت وزارت آموزش و پرورش تغییر یافت. پس از تأسیس جمهوری، در سال تحصیلی ۱۹۳۷-۱۹۳۶، به درخواست آتاتورک، مدرسه به آنکارا منتقل شد و به عنوان دانشکده علوم سیاسی ادامه کار داد. با این تغییرات طول مدت آموزش و پرورش نیز به ۴ سال افزایش یافت. در ۲۳ مارس سال ۱۹۵۰، توسط قانون ماده ۵۶۲ آموزش عالی ترکیه نام آن به دانشگاه آنکارا، دانشکده علوم سیاسی تغییر یافت.

وضعیت این دانشکده در سال ۱۹۵۵ تغییر کرد؛ به طوری که در دو سال اول، به سخنرانی‌های رایج در علوم اجتماعی و سیاسی اختصاص داده شد و دو سال بعدی به دوره‌های تخصصی اختصاص پیدا کرد. در نتیجه از

دانشجویان سال سوم خواسته شد به انتخاب، یکی از رشته‌های دیپلماسی و روابط خارجی، اقتصاد، امور مالی عمومی و بخش مدیریت مبادرت کنند. کارشناسی ارشد و دکترای برنامه‌های هستند که از سال تحصیلی ۱۹۵۵ اجرا گردیدند. در سال ۱۹۸۲ به واسطه قوانین جدیدی که توسط قانون آموزش عالی به تصویب رسید، برنامه‌های جدیدی برای این دانشکده پی‌ریزی شد. بر این اساس بخش‌های تخصصی در دانشکده به شش بخش افزایش یافت و دیپارتمان‌ها برای شروع از سال اول تحصیلی برنامه‌ریزی شد. این دیپارتمان‌ها عبارت‌اند از: روابط بین‌الملل؛ علوم سیاسی و مدیریت عمومی؛ اقتصاد؛ مالیه عمومی؛ مدیریت کسب و کار؛ اقتصاد کار و روابط صنعتی. در شش دانشکده مذکور، ۱۷۲ هیئت علمی، ۴۲ استاد تمام، ۳۳ استاد دانشیار، ۳۴ استاد دستیار، ۱۸ دستیار پژوهشی با دکترا، ۳۵ دستیاران تحقیق به دنبال مدرک دکترا، ۶ نفر از صاحب‌نظران و ۷۸ تن از کارمندان اداری مشغول به کار هستند. تعداد اعضای فعال در اندیشه سیاسی به انضمام دانشگاه‌های دیگر ترکیه در حدود چهل نفر می‌باشند (http://fa.wikipedia.org).

۲) امکانات آموزشی

امکانات آموزشی عبارت‌اند از کلاس‌های درس، اتاق سمینار، اتاق کنفرانس و آمفی تئاتر. دانشکده علوم سیاسی دانشگاه آنکارا دارای امکانات گسترده آموزشی برای پاسخگویی به نیازهای دوره‌ها و بخش‌های مختلف

می‌باشد. سالن کنفرانس مراکز کامپیوتر است.

۳) کتابخانه

کتابخانه دانشکده علوم سیاسی کتابخانه مهمی در ترکیه به‌ویژه در زمینه علوم اجتماعی به شمار می‌رود و دارای ۱۰۸۰۰۰ کتاب زبان ترکی و خارجی در حوزه‌های مربوط به آموزش است. تعداد کتاب‌ها بطور مداوم توسط خرید در داخل و خارج از کشور و با کمک‌های مالی در حال افزایش است. این کتابخانه همچنین دارای نشریات داخلی و خارجی و مجموعه روزنامه‌های برخوردار از ارزش تاریخی است. این مجموعه ۴۶۰۰۰ جلد را در بر می‌گیرد که در حدود پنج نشریه علوم سیاسی در زمینه فلسفه و اندیشه وجود دارند (www.aun.edu.eg).

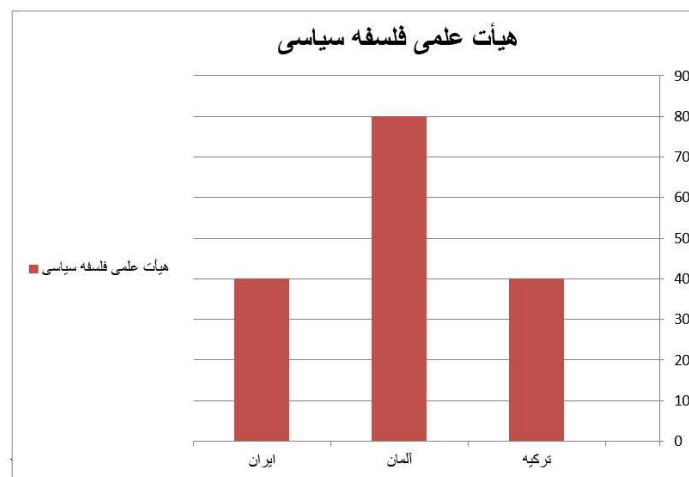
تجزیه و تحلیل داده‌های سال‌های بعد از انقلاب اسلامی ایران

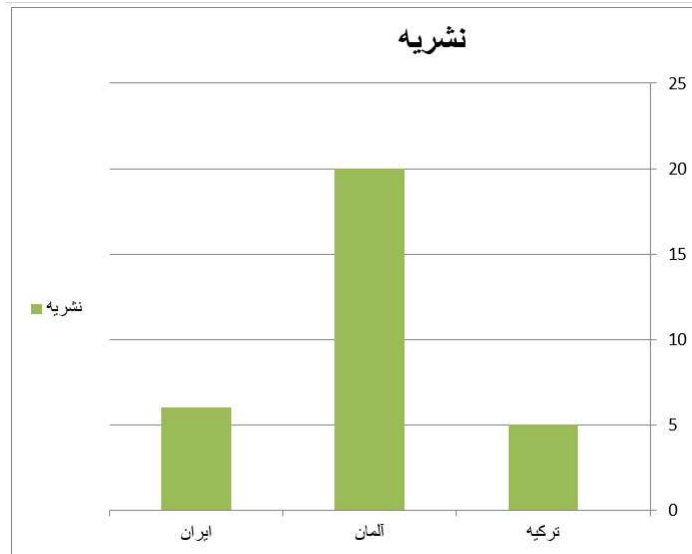
کشورها	انجمن علوم سیاسی	انجمن فلسفه سیاسی	هیئت علمی فلسفه سیاسی	نشریه	مرکز پژوهشی
ایران	۴	۱	۴۰	۷	۱۰
ترکیه	۴	۰	۴۰	۵	۸
آلمان	۱۰	۳	۸۰	۲۰	۲۰

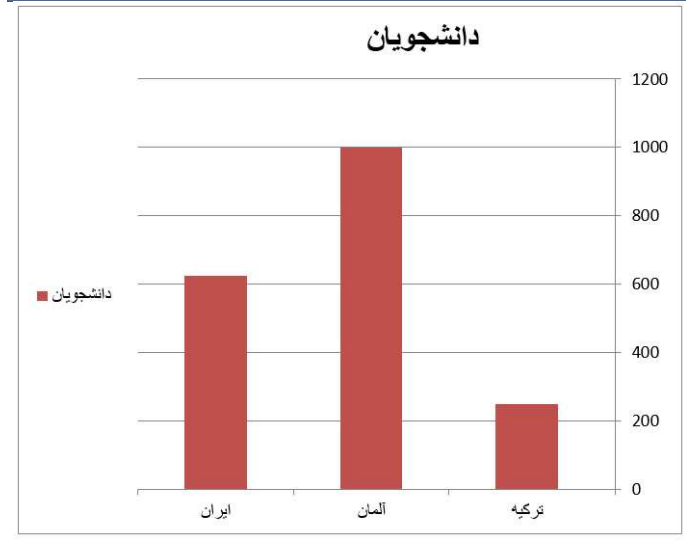
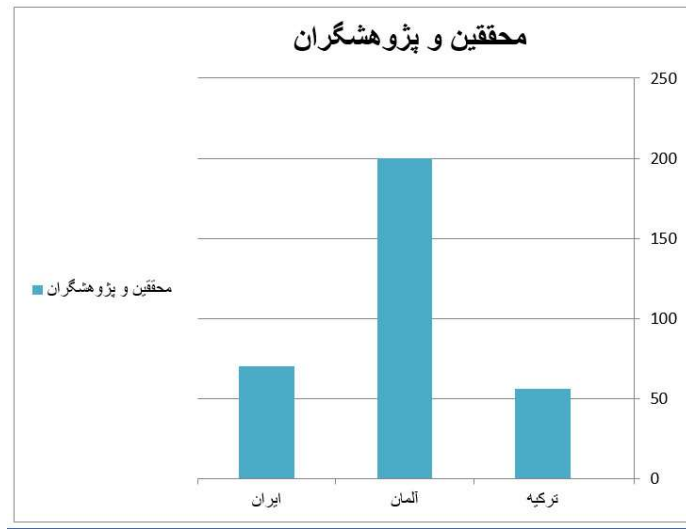
کشورها	محققان و پژوهشگران	دانشجویان	پایان‌نامه‌ها	مقالات	کتاب‌ها
--------	--------------------	-----------	---------------	--------	---------

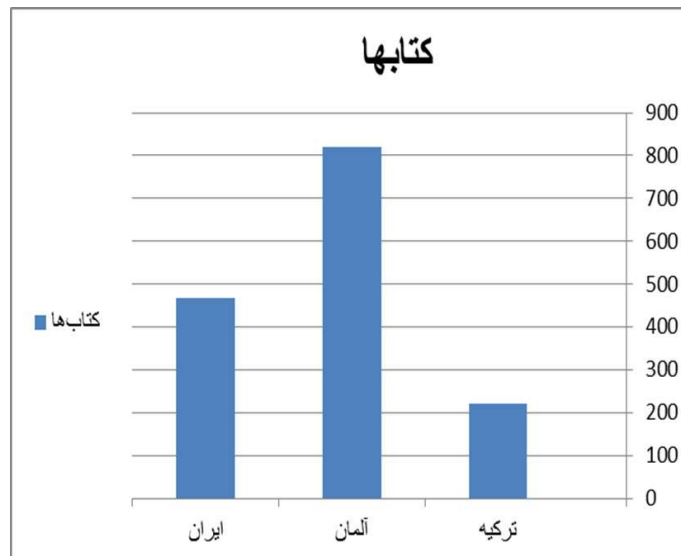
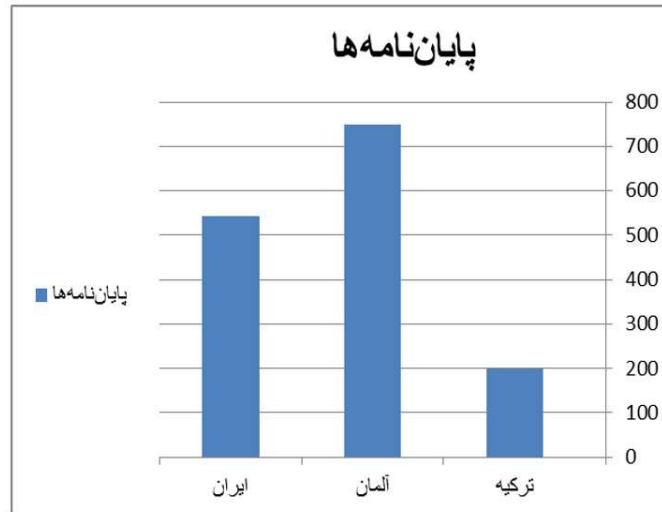

۴۶۸	۵۵۰	۵۴۳	۶۲۵	۷۰	ایران
۲۲۰	۳۰۰	۲۰۰	۲۵۰	۵۶	ترکیه
۸۲۰	۱۳۵۰	۷۵۰	۱۰۰۰	۲۰۰	آلمان

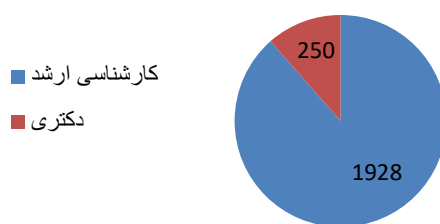

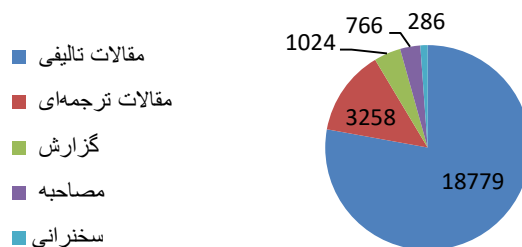

پایان نامه‌های شناسایی شده در علوم سیاسی

فراوانی مقالات چاپ شده

جمع‌بندی

کشور ایران در مقایسه با کشور ترکیه در برخی موارد برتری قابل ملاحظه‌ای دارد؛ از طرفی هم در ترکیه گرایش اندیشه سیاسی شکل‌گیری مناسبی نداشته است. ایران برای رسیدن به چشم‌انداز ۱۴۰۴ باید در مقایسه با کشور پیشرفته آلمان در گرایش فلسفه سیاسی، سیاست‌های عملی مناسب اتخاذ کند. البته باید سیاستی اتخاذ شود تا مراکز علمی و پژوهشی، تعداد پژوهشگران، استادان و انجمن‌های تخصصی افزایش یابد و نیز گرایش فلسفه سیاسی اسلامی بتواند گره‌ای از مشکلات بنیادی و نظری جمهوری اسلامی را حل کند و به طور دقیق ماهیت امور سیاسی در ایران را مورد مطالعه قرار دهد.

در مقایسه انجام‌گرفته، ضروری است کشور ایران بعد از انقلاب اسلامی در تقویت امور کمی و کیفی در این حوزه در برنامه‌های استراتژیک، تعمیق گزاره‌های فلسفه سیاسی اسلامی و ترویج نظریه‌پردازی در مراکز علمی اهتمام ورزد و از طریق راه حل بنیادی با واسطه، سایر علوم وابسته فلسفه به مسائل اجتماعی و سیاسی کنونی ایران بپردازد. به طور کلی می‌توان در مجموع با روش تحلیل مقایسه‌ای چنین گفت:

در بررسی به‌عمل‌آمده کشور ایران بعد از انقلاب اسلامی در گرایش فلسفه و اندیشه سیاسی دارای ۱۸ دانشگاه، ۱۰ مرکز پژوهشی، ۶۲۵ دانشجو، ۷۰ پژوهشگر، ۴۰ هیئت علمی، ۵۵۰ مقاله، ۵۴۳ پایان‌نامه، ۶۸ کتاب، ۶ نشریه و یک انجمن می‌باشد. از نظر کیفی نیز پژوهشگاه

فرهنگ و اندیشه اسلامی، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، مؤسسه آموزشی پژوهشی امام خمینی (ره) و مؤسسه پژوهشی حکمت و فلسفه ایران، فلسفه سیاسی اسلامی را تقویت کرده و به‌ویژه در فلسفه سیاسی متعالیه افق‌های پژوهشی- علمی خوبی گشوده شده است که در مجموع نسبت به قبل از انقلاب اسلامی رشد کمی و کیفی چشمگیری داشته است. فهرست نقاط ضعف، قوت، تهدیدها و فرصت‌ها بر اساس نظر خبرگانی حاصل از مصاحبه‌ها و بر اساس خرد جمعی و دسته‌بندی حاصل از «STEEP-V» به دست آمده است:

نقاط ضعف W	نقاط قوت S	SWOT
فهرست نقاط ضعف	فهرست نقاط قوت	
استراتژی‌های WO	استراتژی‌های SO	فرصت‌ها O
با فرصت‌ها نقاط ضعف را از بین ببرید	با نقاط قوت از فرصت‌ها استفاده کنید	فهرست فرصت‌ها
استراتژی‌های WT	استراتژی ST	تهدیدات T
نقاط ضعف را کاهش دهید و از تهدیدات بپرهیزید.	برای احتراز از تهدیدات از قوت‌ها استفاده کنید.	فهرست تهدیدات

نقاط قوت

— اقدام به تأسیس گرایش فلسفه سیاسی دوره دکترا در مؤسسات آموزشی دانشگاهی از دهه هفتاد؛

- اقدام به تأسیس گرایش فلسفه سیاسی در مؤسسات آموزشی و پژوهشی حوزوی از دهه نود؛

— تربیت محققان و پژوهشگران گرایش فلسفه سیاسی در مؤسسات آموزشی و پژوهشی حوزوی از سال نود؛

— اقدام به بازشناسی فلسفه سیاسی علمای شیعه در قالب سلسله کتب اندیشه سیاسی اسلام در مؤسسات آموزشی و پژوهشی حوزوی؛

— احیای فلسفه سیاسی اسلامی در قالب حکمت متعالیه ملاصدرا در مؤسسات آموزشی و پژوهشی حوزوی؛

— اهتمام به اندیشه سیاسی اسلام از سوی برخی مراجع و اندیشمندان حوزه علمیه قم.

نقاط ضعف

- عدم وجود فرهنگ تعاملی و ضعف در فرهنگ نقدپذیری؛

- ضعف در فرهنگ استفاده از تجربیات دیگران و پندپذیری؛

- عدم آشنایی پژوهشگران با زبان‌های بین‌المللی در سطح مطلوب؛

- عدم آشنایی پژوهشگران با فناوری اطلاعات در سطح مطلوب؛

- وجود محدودیت‌های دسترسی به منابع علمی تحت وب؛

— فقدان متون آموزشی منطبق با رشته فلسفه سیاسی مورد نیاز نظام اسلامی.

تهدیدها

- تسلط و غلبه فلسفه سیاسی غرب در مقابل فلسفه سیاسی اسلامی در مراکز علمی و آکادمیک کشور؛
- بی‌توجهی به رشته فلسفه سیاسی به دلیل ضرورت‌های اقتصادی؛
- تقسیم کار نامناسب و عدم توزیع عادلانه منابع؛
- تندروی در ارائه دیدگاه‌ها و نظرات؛
- عدم وجود شبکه ارتباطی مناسب جهت تعامل پژوهشگران داخلی و خارجی.

فرصت‌ها

- رویکرد عقلایی حکومت در گرایش به فلسفه سیاسی اسلامی؛
- امکان استفاده از تجربیات کشورهای دیگر؛
- به‌استخدام درآوردن نیروهای علمی مفید؛
- عزم حکومت در عقلانی کردن پایه‌های نظری نظام اسلامی.

پیشنهاد‌های اجرایی، راهبردها و ارائه راهکارها

- تربیت و پرورش پژوهشگران و محققان مسلط به گرایش فلسفه سیاسی؛
- ارتباط پژوهشگران و محققان این رشته با محققان و پژوهشگران جهان اسلام؛

- تأسیس مراکز تخصصی دانشگاهی و حوزوی گرایش فلسفه سیاسی؛
- افزایش انجمن‌های علمی و نشریه‌های تخصصی و کتب تألیفی مناسب
اسلامی؛

— استفاده کاربردی از گرایش فلسفه سیاسی در تدوین زیرساخت‌های
فکری نظام جمهوری اسلامی ایران؛
— ایجاد فرصت مطالعاتی برای استادان و پژوهشگران این رشته در
کشورها جهان اسلام و غرب.

منابع

۱. ازکیا، مصطفی؛ روش‌های کاربردی تحقیق؛ ج ۱، تهران: نشر کیهان، ۱۳۸۲.
۲. اسلاتر، ریچارد؛ دانش‌واژه آینده‌پژوهی؛ ترجمه مرکز آینده‌پژوهی علوم و فناوری دفاعی؛ تهران: مؤسسه آموزشی و تحقیقاتی صنایع دفاع، ۱۳۸۵.
۳. اشتراوس، لئو؛ فلسفه سیاسی چیست؛ ترجمه فرهنگ رجایی؛ تهران: علمی و فرهنگی، ۱۳۹۳.
۴. تخشید، محمدرضا؛ «اصلاحات و سیاست‌های نوگرایی رضاشاه»، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی؛ دوره ۴۰، (پیاپی ۱۰۵۰)، تابستان ۱۳۷۷، ص ۹۴-۱۱۴.
۵. جفری، هریسون و جان کارون؛ مدیریت استراتژیک؛ ترجمه بهروز قاسمی؛ ج ۱، تهران: انتشارات هیأت، ۱۳۸۲.
۶. جوادی آملی، عبدالله؛ «حکمت متعالیه سیاست متعالیه دارد»، سیاست متعالیه از منظر حکمت متعالیه؛ به کوشش شریف لکزایی، قم: نشر پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، ۱۳۸۷.
۷. چیلکوت، رونالد؛ نظریه‌های سیاست مقایسه‌ای؛ ترجمه علیرضا طیب؛ تهران: رسا، ۱۳۷۸.

۸. رز، رابرت؛ مقایسه مقادیر تحلیل مقایسه‌ای در مطالعات سیاسی؛ لندن: دانشگاه کمبریج، ۱۹۹۱ م.
۹. رضوانی، محسن؛ «مفهوم فلسفه سیاسی اسلامی»، پژوهش و حوزه؛ س ۶، ش ۱-۲، ۱۳۸۴، ص ۵-۲۳.
۱۰. سریع‌القلم، محمود؛ «مسائل اساسی در دانش سیاسی»؛ فصلنامه مطالعات راهبردی؛ ش ۱۴، زمستان ۱۳۸۰.
۱۱. صبوری، علی‌اکبر و نجمه پورسازان؛ «تولید علم در ایران در سال ۲۰۰۵»، رهیافت؛ ش ۳۷، ۱۳۸۵، ص ۴۹-۵۲.
۱۲. صداقتی فرد، مجتبی؛ «بررسی موانع فراروی تحقیق در حوزه علوم انسانی کشورهای در حال توسعه (با تأکید بر ایران)»، مجموعه مقالات کنگره ملی علوم انسانی؛ ج ۶، تهران: ۱۳۸۵.
۱۳. صدرا، علیرضا؛ گرایش فلسفی- سیاسی؛ تهران: نشر میزان، ۱۳۸۶.
۱۴. صرافزاده، مریم؛ «انعکاس مقالات محققان ایرانی در دو بانک اطلاعاتی کب و اگریس»، رهیافت؛ بهار و تابستان ۱۳۷۹، ص ۸۸-۹۷.
۱۵. ضیائی، حسین؛ «سهروردی»، تاریخ فلسفه اسلامی؛ به کوشش حسین نصر و الیور لیمن؛ تهران: انتشارات حکمت، ۱۳۸۳.
۱۶. عصاره، فریده؛ «بررسی تطبیقی رشد انتشارات علمی ایران در نمایه استنادی علوم در سال‌های ۱۹۸۵-۱۹۸۹ و ۱۹۹۰-۱۹۹۴»

- مقایسه نتایج حاصل با شاخص‌های موجود در کشورهای دیگر»
 رهیافت؛ ش ۲۴، بهار و تابستان ۱۳۸۰، ص ۶۹-۷۶.
۱۷. فیرحی، داوود؛ «وضعیت علم سیاسی در حوزه‌های علمیه»، در:
 www.feirahi. ir
۱۸. فیض، داود؛ «تحلیل استراتژیک جایگاه پژوهش‌های کیفی در
 کشور و ارائه استراتژی‌هایی جهت توسعه آن با استفاده از مدل
 SWOT»، راهبرد؛ ش ۵۴ (ویژه پژوهش‌های کیفی)، بهار ۱۳۸۹،
 ص ۱۶۹-۱۸۵.
۱۹. کشاوری شکری، عباس؛ «عملکرد حزب اسلامگرای عدالت و
 توسعه ترکیه»، نشریه پژوهش‌های راهبردی سیاست؛ دوره ۱، ش ۴،
 بهار ۱۳۹۲، ص ۱۲۷-۱۵۹.
۲۰. مارش، دیوید و جری استوکر؛ روش و نظریه در علوم سیاسی؛
 ترجمه حاجی یوسفی؛ تهران: پژوهش‌شکده مطالعات راهبردی،
 ۱۳۷۸.
۲۱. مرادی، محمدعلی؛ «به بهانه فلسفه»، سایت فلسفه، در:
 http://www.phalsafe. com - ۲۰۱۵/۱۰/۲۳
۲۲. وزارت فرهنگ و آموزش عالی، شورای عالی برنامه ریزی، کمیته
 تخصصی علوم سیاسی، مصوب جلسه ۲۱۱ مورخه
 ۱۳۶۹/۱۰/۳۰.
۲۴. Collier, D. ; “The Comparative Method”, in **Political**

Science; American political science Association, ۱۹۹۳.

۲۵. seyedmasoudz@yahoo.de
۲۶. <http://www.tuebingen.de>
۲۷. <http://www.tuebingen.de>
۲۸. seyedmasoudz@yahoo.de- <http://www.fu-berlin.de>
۲۹. <http://www.tuebingen.de>
۳۰. seyedmasoudz@yahoo.de- <http://www.fu-berlin.de>
۳۱. <http://www.fu-berlin.de>
۳۲. <http://www.fu-berlin.de>
۳۳. <http://www.fu-berlin.de>
۳۴. <http://www.hfpm.de>
۳۵. <http://www.hfpm.de>
۳۶. seyedmasoudz@yahoo.de
۳۷. <http://www.hfpm.de>
۳۸. <http://www.hfpm.de>
۳۹. seyedmasoudz@yahoo.de
۴۰. <http://fa.wikipedia.org/w/index.php?title=و>
mhadimadani@yahoo.com
۴۱. www.siyasiilimler.org t -Turkish Political Science
Association

٤٢. <http://www.boun.edu.tr/en-US/Index>
٤٣. <http://www.boun.edu.tr/en-US/Index>
٤٤. <http://en.ankara.edu.tr>
٤٥. <http://en.ankara.edu.tr>
٤٦. <http://fa.wikipedia.org>
٤٧. www.aun.edu.eg

١٩٢

سال هجدهم / شماره ٨٢-٨١ / زمستان ١٣٩٥ و بهار ١٣٩٦